

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.15421/392156>

Чумаченко І. Є.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ПОТРЕБ ГІДРОЕНЕРГЕТИКИ¹

FEATURES OF THE LEGAL REGIME OF WATER FACILITIES USED FOR THE NEEDS OF HYDRO POWER

У статті досліджуються особливості правового режиму водних об'єктів, що використовуються для потреб гідроенергетики. Водоресурсний потенціал держави є природною основою її економічного розвитку, соціального і екологічного добробуту. Одним із основних споживачів водних ресурсів є гідроенергетика, яка належить до найбільш перспективних напрямів розвитку альтернативної енергетики.

З'ясовано, що категорія правового режиму посідає особливе місце в системі правового регулювання суспільних відносин. Він закладає основи використання та охорони водного фонду загалом і водних об'єктів, що використовуються для потреб гідроенергетики, зокрема, враховуючи загальні та специфічні риси, притаманні правовим режимам.

Встановлено, що статтю 66 Водного кодексу України присвячено особливостям спеціального водокористування та користування водними об'єктами для гідроенергетичних потреб, проте норми цієї статті не розкривають всі особливості правового режиму користування водами для такої мети, а практичне значення обмежене через її відсильний характер до інших норм водного, земельного, податкового законодавства, норм технічного характеру тощо.

Правовий режим водних об'єктів, що використовуються для потреб гідроенергетики, характеризується такими елементами, як право власності, управління у сфері використання й охорони водних об'єктів, їхня правова охорона, правове регулювання користування такими об'єктами, юридична відповідальність за порушення законодавства у цій сфері тощо. Особливостями є те, що користування водними об'єктами для потреб гідроенергетики здійснюється за плату без оформлення дозволу, без вилучення водних ресурсів із водного об'єкта і є безстроковим. На водокористувачів покладаються зобов'язання: дотримуватися встановлених правил експлуатації водосховищ, умов спеціального водокористування, режимів накопичення та спрацювання запасів води, екологічних вимог; вживати заходів щодо зменшення витрат води (особливо питної); забезпечувати режими коливання рівнів води у верхньому і нижньому б'єфах та пропускання води через гідровузли, безперервний пропуск суден, а також пропуск риби до місць нересту відповідно до проектів рибопропускних споруд тощо.

Ключові слова: *правовий режим, гідроенергетика, альтернативна енергетика, водні об'єкти, водокористування, водно-земельні відносини, гідротехнічні споруди.*

The article examines the features of the legal regime of water bodies used for hydropower. The water potential of the state is the natural basis of its economic development, social and environmental well-being. One of the main consumers of water resources is hydropower, which is one of the most promising areas of alternative energy.

It was found that the category of legal regime occupies a special place in the system of legal regulation of public relations. It lays the foundations for the use and protection of water resources in general and water bodies used for hydropower in particular, taking into account the general and specific features inherent in legal regimes.

It is established that Art. 66 of the Water Code of Ukraine is devoted to the peculiarities of special water use and use of water bodies for hydropower needs, but the provisions of this article do not disclose all features of the legal regime of water use for such purposes, and its practical significance is limited due to its reference to other water, land, tax legislation, technical regulations, etc.

The legal regime of water bodies used for hydropower needs is characterized by such elements as ownership, management in the field of use and protection of water bodies, their legal protection, legal regulation of the use of such

objects, legal liability for violations of the law in in this area, etc. The special features are that the use of water bodies for the needs of hydropower is carried out for a fee without a permit, without the removal of water resources from the water body, is indefinite. Water users are obliged to: adhere to the established rules of operation of reservoirs, conditions of special water use, modes of accumulation and operation of water reserves, environmental requirements; take measures to reduce water consumption (especially drinking); to ensure the regimes of fluctuations of water levels in the upper and lower reaches and the passage of water through hydroelectric power stations, uninterrupted passage of vessels and fish to spawning grounds in accordance with the projects of fish pass structures, etc.

Key words: *legal regime, hydropower, alternative energy, water bodies, water use, water-land relations, hydraulic structures.*

Постановка проблеми. Категорія правового режиму посідає особливе місце в системі правового регулювання суспільних відносин, проте досі існує проблема легального, законодавчо закріпленого його визначення. Як базова категорія теорії права поняття «правовий режим» розглядалося на рівні і загальнотеоретичних досліджень, і галузевих юридичних наук.

Усі води (водні об'єкти) на території України є національним надбанням Українського народу, однією з природних основ його економічного і соціального добробуту [1]. У зв'язку з цим Конституцією України [2] водні ресурси визнано об'єктами права власності Українського народу, які надаються лише у користування.

Води відіграють важливу роль для розвитку економіки країни, особливо в її енергетичному секторі. Одним із основних споживачів водних ресурсів є гідроенергетика. На сучасному етапі гідроенергетичні об'єкти посідають вагоме місце у загальній енергосистемі України. Гідроенергетика належить до числа найбільш перспективних напрямів розвитку альтернативної енергетики. Функціонування об'єктів гідроенергетики базується на використанні гідроенергії (енергії води), тобто енергії, що зосереджена в потоках водних мас у руслових водоводах та припливних рухах. Водночас Програмою розвитку гідроенергетики на період до 2026 року [3] та Енергетичною стратегією України до 2035 року [4] передбачається збільшення встановлених потужностей гідроенергетики та генерації даного виду електроенергії.

Використання водних об'єктів для потреб гідроенергетики має небезпечність реалізації права водокористування, є складним з позиції соціально-правової регуляції, особливо організаційно-технічного забезпечення, оскільки пов'язано з використанням технічних пристроїв і споруд, правовий режим яких має свої особливості. Отже, розуміння правового режиму таких водних об'єктів має позитивно вплинути на подальший розвиток водного господарства в цілому, зокрема відносин у сфері гідроенергетики.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти правового регулювання використання та охорони водних об'єктів досліджувалися в наукових роботах С.Д. Білоцького, Х.А. Григор'євої, В.О. Джуган, О.М. Дроваль, І.І. Каракаша, К.М. Караханян, Н.Р. Кобецької, О.С. Колбасова, М.В. Красної, Н.В. Локтевої, А.В. Павлиги, Є.О. Платонової, І.В. Труфан, І.Є. Чумаченко, Т.Є. Харитоновой, Г.І. Шмат'яка та інших вчених. Проте, на жаль, спеціальних досліджень правового режиму водних об'єктів, що використовуються для потреб гідроенергетики, бракує. У зв'язку з цим **метою статті** є дослідження правового режиму водних об'єктів, що використовуються для потреб гідроенергетики, та виявлення його особливостей.

Виклад основного матеріалу. В теорії права правовий режим розглядається як «збільшений блок» у загальному арсеналі правового інструментарію, що з'єднує в єдину конструкцію певний комплекс правових засобів. Отже, ефективно використання правових засобів у вирішенні тих чи інших спеціальних завдань значною мірою полягає в тому, щоб вибрати оптимальний правовий режим, майстерно відпрацювати його за специфікою цього завдання і змістом регульованих відносин [5, с. 185].

Основні ознаки правового режиму полягають в тому, що правовий режим: 1) встановлюється та забезпечується на законодавчому рівні; 2) має на меті регламентацію конкретної галузі та сфери суспільних відносин, виділяючи в тимчасових і просторових межах ті чи інші суб'єкти й об'єкти права; 3) представляє собою особливий порядок правового регулювання, що складається з юридичних засобів і характеризується певним їхнім поєднанням; 4) створює конкретний ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів окремих суб'єктів права [6, с. 19].

Правовий режим дозволяє виявити особливості юридичного регулювання певної сфери відносин, специфіку правових засобів. Він, як і будь-який засіб правового регулювання, підлягає обов'язковому нормативно-правовому закріплен-

ню. Закріплення правових режимів у нормативно-правових актах різного рівня за допомогою письмової форми дозволяє чітко окреслити комплекс правових засобів, що використовується для регулювання суспільних відносин. Це необхідно як для правозастосувача, так і для інших суб'єктів, які реалізують право. Потрібно надати суб'єктам, які перебувають в межах правового режиму, інформацію про правила поведінки в межах даного режиму і таким чином забезпечити їхню правомірну поведінку. Нормативно-правове закріплення правових режимів здійснюється в нормативно-правових актах різної юридичної сили.

Стаття 66 Водного кодексу України (далі – ВК України) безпосередньо присвячена особливостям спеціального водокористування та користування водними об'єктами для промислових і гідроенергетичних потреб [1]. Проте, на нашу думку, норми цієї статті не відображають весь спектр правового режиму водних об'єктів, що використовуються для потреб гідроенергетики.

Слід зазначити, що право водокористування в широкому розумінні є одним із головних правових інститутів водного права, складник права природокористування. Отже, право водокористування – це сукупність правових норм, які регулюють порядок та умови раціонального й безпечного використання водних об'єктів [7, с. 341].

Особливістю правового режиму водних об'єктів, зокрема таких, що використовуються для потреб гідроенергетики, є і те, що вони є виключно власністю українського народу і можуть надаватися лише у користування. Це також впливає і зі статті 13 Конституції України [2] та свідчить про необхідність використання водних об'єктів в інтересах українського народу. Уповноважені органи публічної влади, до повноважень яких належить право розпоряджатися такими водними об'єктами, зобов'язані приймати рішення в інтересах українського народу.

Згідно зі статтею 1 ВК України поняття «води» розкривається як усі води (поверхневі, підземні, морські), що входять до складу природних ланок кругообігу води; «водний об'єкт» розуміється як природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт); у зміст «водні ресурси» вкладені обсяги поверхневих, підземних і морських вод належної території тощо. Відповідно до статті 5 ВК України залежно від правового режиму водні об'єкти можуть бути загальнодержавного та місцевого значення [1].

З огляду на специфіку функціонування гідроенергетичної галузі економіки слід зазначити, що не всі водні об'єкти, які складають водний фонд України, можуть використовуватися для потреб гідроенергетики. Такими водними об'єктами можуть бути поверхневі води (водні об'єкти) природного або штучного походження як загальнодержавного, так і місцевого значення. Проте не можуть використовуватися для потреб гідроенергетики водні об'єкти, що підлягають особливій державній охороні, а саме водні об'єкти природно-заповідного фонду тощо.

Користування водними об'єктами для потреб гідроенергетики здійснюється на засадах спеціального водокористування. Відповідно до статті 48 ВК України спеціальне водокористування – це забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв, використання води та скидання забруднювальних речовин у водні об'єкти, включаючи забір води та скидання забруднювальних речовин зі зворотними водами із застосуванням каналів. Спеціальне водокористування є строковим, платним і здійснюється на підставі відповідних дозволів. Суб'єктами такого виду водокористування можуть бути як фізичні, так і юридичні особи [1].

Проте водокористування та користування водними об'єктами для гідроенергетичних потреб має свої суттєві особливості. Так, згідно зі статтею 1 ВК України водокористування для потреб гідроенергетики здійснюється без вилучення води з водного об'єкта.

Залежно від кількості суб'єктів, природокористувачів тим самим природним об'єктом, природокористування може бути відособленим і спільним. Як правило, спеціальне водокористування є відособленим, і водний об'єкт надається в користування одному суб'єкту права – юридичній чи фізичній особі. Однак специфічні властивості окремих природних об'єктів об'єктивно висувають необхідність правового закріплення можливості їхнього спільного використання [8, с. 289]. Так, спільне водокористування можливе, коли водний об'єкт використовується кількома суб'єктами одночасно, а саме для оздоровлення, рекреації, водопостачання, судноплавства, рибальства, зокрема і для потреб гідроенергетики.

З огляду на багатоцільовий характер водокористування та багатосуб'єктний склад водокористувачів користування водними об'єктами може бути комплексним. Так, на думку Н.В. Локтевої, основою розвитку водного господарства в межах Дні-

провського басейну є комплексне водокористування. Такий підхід найкраще задовольняє потреби різних водокористувачів у водних ресурсах [9, с. 6].

Користування водними об'єктами для потреб гідроенергетики здійснюється за плату без оформлення дозволу. Плата є важливим елементом у механізмі правового регулювання спеціального водокористування [10, с. 421]. Вона стягується за проведення діяльності, пов'язаної з необхідністю басейнового регулювання водних ресурсів та здійсненням заходів щодо попередження і ліквідації наслідків шкідливої дії вод (берегоукріплення, захист від підтоплення території). Питання плати за водокористування регулюється водним та податковим законодавством.

Відповідно до статті 30 ВК України збори за спеціальне водокористування справляються з метою стимулювання раціонального використання й охорони вод та відтворення водних ресурсів і включають рентну плату за спеціальне використання води та екологічний податок за скидання забруднювальних речовин у водні об'єкти, які встановлюються Податковим кодексом України. Згідно зі статтею 255 Податкового кодексу України [11] об'єктом оподаткування рентною платою за спеціальне використання води без її вилучення з водних об'єктів для потреб гідроенергетики є фактичний обсяг води, що пропускається через турбіни гідроелектростанцій для вироблення електроенергії. Рентна плата за спеціальне використання води не справляється для потреб гідроенергетики з гідроаккумуляційних електростанцій, які функціонують у комплексі з гідроелектростанціями. Водокористувачі самостійно обчислюють рентну плату за спеціальне використання води та за спеціальне використання води для потреб гідроенергетики щокварталу наростаючим підсумком з початку року, в якому було здійснено таке використання. Рентна плата за спеціальне використання води для потреб гідроенергетики обчислюється виходячи з фактичних обсягів води, пропущеної через турбіни гідроелектростанцій, та ставки рентної плати. Справляння рентної плати за спеціальне використання води для потреб гідроенергетики не звільняє водокористувачів від сплати рентної плати за спеціальне використання води.

Обсяг фактично використаної води обчислюється водокористувачами самостійно на підставі даних первинного обліку згідно з показаннями вимірювальних приладів. За відсутності вимірювальних приладів обсяг фактично використаної води визначається водокористувачем за техноло-

гічними даними (тривалість роботи агрегатів, обсяг виробленої продукції чи наданих послуг, витрати електроенергії, пропускна спроможність водопровідних труб за одиницю часу тощо). У разі відсутності вимірювальних приладів, якщо можливість їхнього встановлення існує, рентна плата сплачується у двократному розмірі. Рентна плата за спеціальне використання води для потреб гідроенергетики повністю включається до складу витрат [11].

Згідно з частиною 4 статті 66 ВК України гідроенергетичні підприємства зобов'язані дотримуватися встановлених правил експлуатації водосховищ, режимів накопичення та спрацювання запасів води, режимів коливань рівня у верхньому і нижньому б'єфах та пропускання води через гідровузли, забезпечувати у встановленому порядку безперебійний пропуск суден, а також пропуск риби до місць нересту відповідно до проектів рибопропускних споруд [1].

Порядок експлуатації водогосподарських систем (водосховищ, каналів та інших зв'язаних між собою водних об'єктів) регулюється положеннями глави 15 ВК України і здійснюється шляхом встановлення відповідних режимів для кожного водного об'єкта системи з урахуванням прогнозу водності. Водністю вважається відносна характеристика стоку за певний проміжок часу порівняно з його середньою багаторічною величиною чи величиною стоку за інший період того самого року [1].

Режими роботи цих систем встановлюються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства, на підставі правил експлуатації водних об'єктів з урахуванням екологічних вимог та інтересів всіх водокористувачів. Встановлення режимів роботи водогосподарських систем має на меті пріоритетне забезпечення потреб питного водопостачання, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій на водних об'єктах, раціональне та ефективне використання вод.

Гідроенергетичні підприємства також зобов'язані забезпечувати в установленому порядку безперебійний пропуск суден. Основні організаційні та технічні вимоги до експлуатації судноплавних гідротехнічних споруд, неухильне виконання яких забезпечує безперебійний і безпечний пропуск транспортного флоту та надійну і безпечну експлуатацію судноплавних шлюзів, встановлені Наказом Мінтрансу «Про затвердження Правил технічної експлуатації судноплавних гідротехнічних споруд» від 13 червня 2007 року № 492 [12].

Проектування та експлуатація гідровузлів значною мірою пов'язані з забезпеченням пропуску риби на нерест з нижнього б'єфа у верхній. З цією метою у складі гідровузлів влаштовують рибопропускні споруди, призначені для пропуску риби з нижнього б'єфа у верхній, переважно у період її нерестової міграції. Такі споруди поділяються на: споруди для самостійного проходу риби через перешкоди – рибоходи; споруди для переміщення риби – рибоходні шлюзи і рибопідйомники [13, с. 218].

Згідно зі статтею 95 ВК України передбачено обов'язковість охорони всіх вод (водних об'єктів), зокрема таких, що використовуються для потреб гідроенергетики, від забруднення, засмічення, вичерпання та інших дій, які можуть призвести до негативних змін у водних об'єктах, спричинити погіршення їхнього стану, якісних характеристик, деградацію екологічних систем тощо.

Охорона вод – це здійснення комплексу заходів, спрямованих на попередження забруднення, засмічення, вичерпання вод, а також на попередження інших дій, що можуть погіршити умови водопостачання, заподіювати шкоду здоров'ю людей, призвести до зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, до погіршення умов існування диких тварин, зниження родючості земель та інших несприятливих явищ внаслідок зміни фізичних і хімічних властивостей вод, зниження їхньої здатності до природного очищення, порушення гідрологічного і гідрогеологічного режиму вод.

Охорона вод забезпечується: 1) правилами і нормами охорони, використання або обмеження використання вод у випадках необхідності; 2) спеціальним режимом використання земель водного фонду; 3) заходами охорони вод від забруднення, засмічення та вичерпання; 4) заходами щодо запобігання шкідливій дії вод та аваріям на водних об'єктах і ліквідації їхніх наслідків тощо.

Правовий режим водних об'єктів, що використовуються для потреб гідроенергетики, пов'язаний із режимом користування землями водного фонду. Відносини, що виникають з цього приводу, в літературі тлумачаться як водно-земельні. За їхнього регулювання утворюється складний комплекс проблем, що потребує вирішення відповідно до норм земельного та водного законодавства [14, с. 97].

Особливостями таких земель є те, що вони слугують захисним бар'єром водних об'єктів від шкідливої дії зовнішнього середовища як природного, так і антропогенного характеру; призначені для збереження й раціонального викорис-

тання гідроресурсів, виправдовуючи своє місце в екосистемі; слугують вмістилищем для водних об'єктів, а також зоною водозбору і водокористування. Саме внаслідок цих особливостей землі водного фонду утворюють захисний природний (ландшафтний) бар'єр для водних об'єктів [15]. З огляду на специфіку гідроенергетичної галузі доцільно додати, що ці землі є природним фундаментом для будівництва гідротехнічних споруд, що передбачено чинною редакцією статті 86 ВК України [1]. Такі споруди (гідротехнічні) призначені для використання водних ресурсів та для боротьби зі шкідливим впливом вод. Різновидами таких споруд є: водопідпірні, водозабірні, водопропускні, водозахисні [13, с. 250].

З метою створення сприятливого режиму водних об'єктів, попередження їхнього забруднення, засмічення і вичерпання, знищення навколводних рослин і тварин, а також зменшення коливань стоку вздовж річок, морів та навколо озер, водосховищ й інших водойм згідно зі статтею 87 ВК України встановлюються водоохоронні зони. Водоохоронна зона є природоохоронною територією господарської діяльності, що регулюється.

У межах водоохоронних зон виділяються прибережні захисні смуги та смуги відведення з особливим режимом їхнього використання, що визначається статтями 88–91 ВК України [1]. За характером правових приписів законодавство про водоохоронні зони здебільшого містить заборонувальні та дозвільні норми. Проте такі приписи здебільшого є узагальнювальними, без конкретизації специфіки господарської та іншої діяльності, а саме діяльності гідроенергетичної галузі. Тож слушною є пропозиція щодо вдосконалення законодавства про водоохоронні зони через більш чітке визначення режиму землекористування і ведення господарської діяльності на території цих зон, запровадження ефективної системи заборонувальних та дозвільних заходів щодо діяльності в цих зонах, оптимального розмежування функцій і повноважень органів, які здійснюють контроль за додержанням режиму використання територій цих зон [16, с. 477].

Висновки. Правовий режим водних об'єктів, що використовуються для потреб гідроенергетики, доцільно розглядати як особливий порядок, який складається з комплексу правових засобів, що застосовуються для регулювання суспільних відносин у галузі використання та охорони водних об'єктів для забезпечення гідроресурсами енергетичного сектора економіки, враховуючи публічні

і приватні інтереси в водозабезпеченні для різноманітних цілей, з дотриманням вимог екологічної безпеки.

Правовий режим водних об'єктів, що використовуються для потреб гідроенергетики, тісно пов'язаний з правовим режимом земель водного фонду. Під час користування водними об'єктами для потреб гідроенергетики водокористувачі зобов'язані: дотримуватися встановлених пра-

вил експлуатації водосховищ; умов спеціального водокористування; режимів накопичення та спрацювання запасів води; екологічних вимог; вживати заходів щодо зменшення витрат води (особливо питної); забезпечувати режими коливання рівнів води у верхньому і нижньому б'єфах та пропускання води через гідровузли, безперебійний пропуск суден, а також риби до місць нересту відповідно до проектів рибопропускних споруд тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Водний кодекс України від 6 червня 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Програма розвитку гідроенергетики на період до 2026 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 552-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-2016-%D1%80#Text>.
4. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 року № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text>.
5. Алексеев С.С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве. М. : Юридическая литература, 1989. 288 с.
6. Малько А.В., Матузов Н.И. Правовые режимы: вопросы теории и практики. *Правоведение*. Москва, 1996. № 1. С. 16–29.
7. Краснова М.В. Правовий режим використання, відтворення та охорони вод в Україні. *Екологічне право: Особлива частина* : підручник / за ред. В.І. Андрейцева. Київ : Істина, 2001. С. 338–364.
8. Чумаченко І.Є., Платонова Є.О. Правове регулювання використання вод і водних ресурсів. Природно-ресурсове право України : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаша, Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 285–315.
9. Локтева Н.В. Правове регулювання комплексного використання водних ресурсів Дніпровського басейну : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2007. 19 с.
10. Джуган В.О. Плата за спеціальне водокористування. *Держава і право*. Київ, 2006. Вип. 33. С. 421–427.
11. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. №№ 13–14, 15–16, 17. Ст. 112.
12. Про затвердження Правил технічної експлуатації судноплавних гідротехнічних споруд : наказ Мінтрансу від 13 червня 2007 року № 492. *Офіційний вісник України*. 2007. № 52. Ст. 2135.
13. Науково-практичний коментар Водного кодексу України / Н.О. Багай та ін. ; за заг. ред. Н.Р. Кобецької. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 360 с.
14. Чумаченко І.Є. Щодо правового регулювання водно-земельних відносин. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 24. С. 97–101.
15. Дроваль О.М. Визначення та склад земель водного фонду України. *Теорія і практика правознавства*. 2016. Вип. 1 (9). С. 1–17. URL: <file:///C:/Users/ADMIN/Downloads/opredelenie-i-sostav-zemel-vodnogo-fonda-ukrainy.pdf>.
16. Нагребельний А.В. Правовий режим водоохоронних зон: проблеми вдосконалення. *Держава і право*. Київ, 2008. Вип. 42. С. 472–477.